

Creatieve beroepen: een specifieke sector

De activiteiten van creatieve professionals (scheppende en vertolkende kunstenaars, distributeurs, tussenpersonen, technici en alle andere functies die aanleunen bij de artistieke beroepen) vertonen een aantal specifieke kenmerken waarmee we best rekening houden als we voor hen diensten of tools uitwerken. Het spreekt voor zich dat deze inzichten ook van tel zijn als we hen willen vertegenwoordigen en hun belangen verdedigen. In deze tekst onderzoeken we wat deze beroepen nu zo uitzonderlijk maakt en hoe we geschikte modellen voor de sociale bescherming van deze creatieven kunnen uitwerken.

OVER DE ECONOMISCHE ASPECTEN EN DE SUBJECTIVITEIT VAN KUNST

Creatieve professionals die hun kunstwerken of diensten commercialiseren, gaan op dezelfde manier tewerk als ondernemers.¹ Toch bestaan er verschillen en kunnen we hen niet zomaar vergelijken met de doorsnee ondernemer.²

Eerst en vooral produceren creatieve professionals cultuurgooederen die voornamelijk omwille van hun subjectieve eigenschappen gekocht worden: de smaak en voorkeuren van de koper/consument staan dus centraal. Dat is de facto een verschil met andere gewone consumptieartikelen (zelfs als dit op zich nog niet volstaat om deze als atypisch te beschouwen).³ Kenmerkend voor cultuurproducten is dat ze geen repetitieve consumptiegoederen zijn, zo gaan we meestal geen twee keer naar dezelfde film- of theatervoorstelling. Creatieve professionals halen over het algemeen hun motivatie uit de activiteit op zich en het creatieve aspect daarvan waardoor ze niet noodzakelijkerwijs een financiële opbrengst verwachten⁴. Ze halen voldoening uit hun arbeid omdat ze creatief en innovatief voor de dag kunnen komen en niet veel routine kennen. Ze zien hun keuze vaak als een roeping maar daar staat wel veel onzekerheid in verband met het welslagen van hun activiteit tegenover. Vooral ook omdat de concurrentie bij de creatieve beroepen vaak erg sterk is en de slaagkansen dus erg ongelijk zijn. Enkele “sterren” slagen erin om van hun kunst te leven, maar voor de meeste kunstenaars blijft het bij bescheiden succesjes en dat uit zich ook in de lage en

¹ HKU, La dimension entrepreneuriale des industries culturelles et créatives (samenvattende nota), Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, Utrecht, 2010, p. 2.

² DE HEUSCH S., DUJARDIN A. et RAJABALY H. (Studiebureau van SMartBe), De ondernemende kunstenaar, een projectmatige werkkraacht,” in SMartBe (ed.), De kunstenaar, een ondernemer?, SMartBe/LannooCampus, Brussel, 2011, pp. 15-27.

³ DUPUIS, X., “Entreprises culturelles, consommateurs et pouvoirs publics face à la tarification. Stratégies et pratiques”, in ROUET F. (dir.), Les tarifs de la culture, La documentation française, Parijs, 2002.

⁴ MENGER P.M., Le travail créateur : s’accomplir dans l’incertain, Gallimard/Seuil/EHESS, Parijs, 2009.

onregelmatige inkomsten van hun creatieve activiteiten⁵. Tussen beide uitersten bevindt zich een groep kunstenaars die rijk noch arm zijn. Ze kunnen rekenen op de erkenning van hun *peers*, vallen in de smaak bij *verlichte liefhebbers* en hebben een groot netwerk met veel opdrachtgevers. Deze groep slaagt erin om min of meer goed te leven van hun activiteiten.

Voor creatieve professionals is niet alleen het financiële aspect van tel. Ze houden ook rekening met de zichtbaarheid die een project kan opleveren en zien sommige projecten dan ook eerder als een investering op lange termijn. Zo kunnen ze beetje bij beetje ervaring opdoen en aan bekendheid winnen.

Een belangrijke oorzaak van de complexiteit van hun activiteiten ligt in de moeilijkheid om daarvoor een correcte prijs te bepalen.⁶ De prijs van een kunstwerk is over het algemeen meer dan de optelsom van de productiekosten. Het gaat om de arbeid op zich, om de prestaties zelf.

Een groot deel van de arbeid van kunstenaars wordt nooit in rekening gebracht en de kunstenaars krijgen daar dus ook geen loon voor. De zuivere creatieve fases, het zoeken van documentatie, de repetities, promotie en distributie, het zoeken van contracten, de contacten met de klanten, het administratief beheer, de uitbouw van een professioneel netwerk, zelfs het uitwisselen van ervaringen en good practices met collega's, enz. zijn allemaal onbezoldigd. En toch zijn al deze etappes absoluut noodzakelijk voor de ontwikkeling van hun projecten en carrière. Het is dan ook jammer dat deze inspanningen vaak gelijkgesteld worden met periodes van inactiviteit of onbeschikbaarheid voor de arbeidsmarkt.

TIJDELIJKE ARBEID

De meeste creatieve professionals zijn tijdelijke werkrachten die periodes van betaalde arbeid afwisselen met creatieve periodes waarvoor ze vaak geen loon ontvangen. De contracten van korte of heel korte duur die zo typisch zijn voor hun per definitie onregelmatige en onzekere beroepsactiviteiten moeten ze zelf beheren terwijl ze van het ene project naar de volgende samenwerking laveren.

Voor alle disciplines geldt over het algemeen dat er aan de creatie van een kunstwerk een lange en onbezoldigde scheppingsfase voorafgaat. Vooral voor sectoren zoals de beeldende kunsten en de podiumsector is dit het geval. Het gevolg daarvan is dat de creatieve professionals met onderbroken en cyclische beroepsactiviteiten geconfronteerd worden en het risico op onzekerheid stijgt. In de praktijk blijkt dat de werkloosheidsperiodes tussen twee betaalde prestaties vaak de enige financiële

⁵ MINGER P.M., "Werken in onzekerheid" in SMartBe (ed.), De kunstenaar, een ondernemer?, SMartBe/LannooCampus, Brussel, 2011, pp. 37-56.

⁶ Zie ook Salvatore Bruno, *Pour une juste place (économique) de la culture dans la société*.

ondersteuning is waar de kunstenaars aanspraak op kunnen maken. De openbare financiering is dus heel belangrijk (met name via de specifieke beschermingsregels i.v.m. de werkloosheid) om de inkomsten van deze werkers te verzekeren en dus onrechtstreeks ook als ondersteuning van nieuwe creaties. Trouwens, deze creaties moeten niet als een luxe gezien worden, het gaat om een economisch waardevol gegeven dat rijkdom en welvaart creëert.

PROJECTMATIGE ARBEID⁷

Arbeid op basis van prestaties is een specifieke vorm van tijdelijk werk die meer is dan zomaar een opeenvolging van verschillende contracten. Creatieve professionals krijgen alsmaar meer te maken met projectmatig werk en dat houdt in dat ze als een ondernemer handelen. Voor hun projecten zoeken ze zelf financiering, partners of medewerkers en indien nodig juridische en administratieve oplossingen voor de problemen waarmee ze te maken krijgen.

Elk kunstwerk (tentoonstelling, opvoering, album...) kan als een project gedefinieerd worden dat per definitie eenmalig van aard en beperkt in de tijd is. Dat eenmalige aspect van de projecten is dus inherent aan de arbeidsvormen binnen de creatieve sectoren. In de klassieke sectoren ligt dat anders omdat de contracten van onbepaalde of bepaalde duur de werknemers een veel grotere zekerheid bieden. Maar in de creatieve sectoren creëren de eenmalige arbeidsrelaties een onzeker arbeidsklimaat dat bovendien gekenmerkt wordt door een ultra-flexibiliteit.⁸

Het projectwerk als arbeidsvorm vertoont vier grote kenmerken: meervoudige activiteiten, een diversificatie van de competenties, een groot aantal klanten en het belang van networking.

MEERVOUDIGE ACTIVITEITEN EN HET DIVERSIFIËREN VAN DE COMPETENTIES

Omdat de inkomsten van projectwerk binnen de creatieve sectoren beperkt onregelmatig zijn, voelen veel creatieve professionals de noodzaak om hun activiteiten uit te breiden naar andere domeinen. Ze moeten het stellen met de opportuniteiten en de projecten die zich aandienen en door te diversifiëren pogen ze hun inkomen te

⁷ Dit deel is grotendeels gebaseerd op het artikel van DE HEUSCH S., DUJARDIN A. en RAJABALY H., op.cit.

⁸ PILMIS O., "Des "employeurs multiples" au "noyau dur" d'employeurs : relations d'emploi et concurrence sur le marché des comédiens intermittents", *Sociologie du travail*, n°49, 2007, pp. 297-315.

stabiliseren. Sommigen kiezen ervoor om binnen verschillende sectoren (al dan niet in het verlengde van hun eigen activiteiten) aan de slag te gaan en nemen het risico dat ze zo hun eigenlijke arbeid in het gedrang brengen. Anderen kiezen voor projecten die meer opbrengen (en waarvan het creatieve belang misschien beperkter is) en gebruiken deze inkomsten om andere creaties te (pre-)financieren of om op eigen initiatief nieuwe projecten te lanceren.

Een deel van de creatieve professionals heeft naast hun creatieve activiteiten nog een vaste baan. Soms sluit dit werk aan bij hun competenties (productie, distributie, onderwijs, enz.) maar het kan net zo goed om een job gaan die enkel dient om de rekeningen te betalen. Tenslotte is er ook een groep, vooral als de carrière nog van de grond moet komen, die ervoor kiest om zich volledig op hun projecten toe te leggen en die de onzekerheid erbij neemt.

Om binnen deze context een activiteit duurzaam uit te bouwen is een diversificatie van de competenties blijkbaar noodzakelijk. Met enkel artistieke competenties is het in deze uiterst flexibele en concurrentiële omgeving onmogelijk om een activiteit blijvend te verankeren. De betrokkenen beoefenen verschillende, en soms ook niet-artistieke, functies zoals manager, projectleider, communicatiemedewerker... die net zo goed onontbeerlijk zijn voor de ontwikkeling van hun projecten.

EEN GROTE GROEP KLANTEN

Creatieve professionals werken in de loop van hun carrière voor heel wat verschillende klanten en het is net deze opeenvolging van eenmalige projecten die gestalte geeft aan hun carrière. Voor hun verschillende projecten hebben ze dus vaak andere opdrachtgevers en de opbouw van deze klantenbasis gebeurt stap per stap. Na verloop van tijd bouwen ze met sommige klanten een bevoorrechte en duurzame relatie uit wat betekent dat deze klanten bij voorkeur op hen beroep doen voor hun punctuele opdrachten.⁹

Een groot verschil met de uitzendarbeid is dat creatieve professionals zelf klanten voor hun diensten of kunstwerken moeten vinden. Ze creëren dus hun eigen werkgelegenheid en werken zoals ondernemers vaak op eigen initiatief zonder dat daar een bestelling aan voorafgaat.

NETWORKING

Voor projectwerkers is networking heel belangrijk om een brede waaier aan spelers

⁹ PILMIS O., *op.cit.*

samen te brengen. Hun netwerk zorgt voor een zekere stabiliteit omdat het een bron is van aanbevelingen, opportuniteiten en samenwerkingen in dit anders heel volatiele milieu dat voornamelijk gekenmerkt wordt door eenmalige en wisselende arbeidsrelaties. Netwerken zijn dus noodzakelijk voor hun zichtbaarheid en reputatie op lokaal en institutioneel vlak en binnen de markt.¹⁰

Binnen alle beroepssectoren blijft altijd een aanzienlijk deel van de arbeidsmarkt verborgen omdat niet alle jobaanbiedingen openbaar gemaakt worden, maar voor de artistieke sector omslaat dit verborgen deel nagenoeg de volledige arbeidsmarkt. Alles gebeurt via mond-tot-mondreclame waardoor de kunstenaars verplicht zijn om van zich te laten horen (communicatie) en ervoor te zorgen dat ze zelf ook de nieuwtjes opvangen (horen). En daarvoor is een uitgebreid netwerk uiteraard noodzakelijk.

Bovendien gebeurt het bij de creatieve beroepen vaak dat er diensten uitgewisseld worden tussen partners uit dezelfde of andere sectoren. Iedereen heeft voordeel bij een samenwerking rond bepaalde projecten. Zo kan men, in ruil voor een wederdienst, ergens een handje toesteken of gewoon anderen helpen door zijn of haar competenties te delen.

DE LEGALE EN ADMINISTRATIEVE ASPECTEN

De hierboven beschreven kenmerken van de creatieve beroepen hebben ook als gevolg dat het administratieve en wettelijke kader waarin ze opereren complexer wordt. Het strikt omschreven reglementaire kader (werknemers vs. zelfstandigen) biedt geen gepast antwoord voor de interdisciplinaire projecten en kunstwerken, noch voor de individuele werkwijzen.

Het gevolg is dat er voor deze beroepen een hele reeks uitzonderingen gelden die bestaan uit een samenraapsel van niet op elkaar afgestemde reglementen met een nog grotere complexiteit tot gevolg.

We vatten hier de bestaande uitzonderingstelsels even op:

- De programmawet van 2002 :
 - Deze wet voegt het artikel 1bis toe aan de wet van 27 juni 1969 over de sociale zekerheid van de loontrekkenden. Dankzij dit artikel vallen personen die tegen betaling artistieke prestaties voor rekening van derden verrichten automatisch onder de sociale zekerheid van de loontrekkenden. Dit geldt ook als er geen band van ondergeschiktheid bestaat terwijl dit normaal gezien een

¹⁰ Zie LIOT F., *Le métier d'artiste*, L'Harmattan, Parijs, 2004.

noodzakelijke voorwaarde is voor de toepassing van het arbeidsrecht en het opstellen van een arbeidscontract. In de artistieke sector is die band van ondergeschiktheid vaak afwezig: de opdrachtgever bepaalt wat hij wenst en daarna staat het de kunstenaar vrij om zijn arbeid zelf en naar eigen inzicht te organiseren.

- Dezelfde programmawet van 2002 voorziet in lagere patronale bijdragen voor de artistieke prestaties van kunstenaars (ongeacht of ze gebruik maken van een gewoon arbeidscontract of van het artikel 1bis). Om van deze verlaagde bijdragen gebruik te mogen maken, moet er een wettelijk bepaald minimumloon uitbetaald worden. De bedoeling daarvan is om de lonen op deze manier te laten stijgen.
 - Deze wet laat de kunstenaars ook toe om als zelfstandige door het leven te gaan op voorwaarde dat de Kunstenaarscommissie hun dossier aanvaardt.
 - Ook het kinderbijslagfonds hangt niet langer af van de vele opdrachtgevers. Dankzij deze wet is er een enkel kinderbijslagfonds per prestatieverstrekker.
- Sinds 2004 bestaat de Kleine Vergoedingsregel (KVR): de KVR heeft als bedoeling dat kleine bedragen (voor 2012 bedroeg dit maximaal 118,08€ per dag en 2.361,52€ per jaar) die voor artistieke prestaties betaald worden als niet te bewijzen onkosten beschouwd worden waardoor deze vrijgesteld zijn van sociale en fiscale afhoudingen.
 - Het Koninklijk Besluit en Ministerieel Besluit over de werkloosheid (25 en 26/11/1991): deze omvatten een aantal maatregelen die de toegang tot de werkloosheid voor loontrekkenden vereenvoudigen. Zo werden sommige regels ingevoerd die beter afgestemd zijn op de realiteit van het projectwerk en de arbeid per prestatie:
 - De cachetregel
 - De bescherming van tijdelijk werk
 - De regel voor passend werk
 - Regels i.v.m. artistieke arbeid tijdens de werkloosheid, enz.
 - Meer informatie vind je hier: [Alles weten over... de werkloosheid](#)

De onduidelijke beroepssituatie van sommige kunstenaars wordt nog complexer als er auteursrechten bij komen kijken. Zolang deze onder een bepaald bedrag blijven (ongeveer 50.000€ in 2012), worden deze als roerende inkomsten – en dus niet als beroepsinkomsten – beschouwd. Op sociaal en fiscaal vlak verschillen ze dus van de gewone beroepsinkomsten.

Deze complexiteit heeft niet alleen gevolgen voor de creatieve professionals zelf, maar ook voor alle institutionele spelers (administraties, vakbonden,...) die over het

algemeen niet de gewoonte hebben om rekening te houden met dit deel van de arbeidsmarkt dat buiten de klassieke arbeidsrelaties (werkgever-werknemer) valt. Ook zijn zij meestal niet opgeleid om met deze complexe administratieve situaties om te gaan.

Op wettelijk vlak valt er nog flink wat werk te verrichten. Zo dringt een harmonisatie van de bestaande bepalingen zich op, terwijl er daarnaast ook nog altijd een aantal onopgeloste problemen blijven bestaan. Daarbij denken we aan sommige situaties waarop het arbeidsrecht van toepassing is. De regels die voorzien zijn voor gewone arbeid (van langere duur en voor een enkele werkgever) zijn niet altijd geschikt omwille van het tijdelijke karakter van de prestaties en de vele opdrachtgevers van de creatieve professionals. Zelfs het toekennen van een betaalde verlofdag wordt in deze context al een heikele zaak.

Het vereenvoudigen en waar nodig bijwerken van de specifieke wettelijke bepalingen voor deze sectoren wordt door nog een ander obstakel bemoeilijkt: de kunstenaars zijn slecht vertegenwoordigd binnen de organisaties waarin over deze onderwerpen onderhandeld wordt en de vakbonden hebben moeite om rekening te houden met de specifieke kenmerken van de creatieve beroepen. Als gevolg daarvan staan de kunstenaars vaak machteloos tijdens onderhandelingen met sommige groepen opdrachtgevers en kunnen ze hun rechten en arbeidsomstandigheden niet naar behoren verdedigen.

Bovendien geldt in het huidige systeem dat de toepassing van bepaalde regels uit het arbeidsrecht afhangt van de activiteitensector van de opdrachtgever. Het spreekt voor zich dat dit problematisch is voor sectoren met een sterke mobiliteit zoals de creatieve sectoren. Daarin schakelt men voortdurend van de ene naar de andere opdrachtgever over met als gevolg dat ook het paritair comité dat instaat voor de barema's en andere overeenkomsten telkens wijzigt.

EEN GESCHIKT MODEL VOOR DE SOCIALE BESCHERMING VAN CREATIEVE PROFESSIONALS DRINGT ZICH OP

De manier waarop de creatieve beroepen zich organiseren is representatief voor het nieuwe projectmatige werken. De creatieve professionals worden geconfronteerd met tijdelijke, opeenvolgende arbeidscontracten en flexibele werkomstandigheden en de daaruit voortvloeiende onzekerheid. Daarom is het belangrijk om na te denken over manieren om deze professionals beter te beschermen. Projectwerkers zijn een hybride vorm van werknemers die tussen twee statuten vallen: ze zijn geen echte loontrekkenden maar ook geen echte zelfstandigen. Voor de sociale zekerheid hebben ze binnen het kader van hun aanwervingscontracten wel het statuut van de loontrekkenden maar de manier waarop ze werken, leunt dichter aan bij die van de

zelfstandigen. Denk maar aan het zelf moeten zoeken van klanten, het zelf beheren van hun projecten, de beroepskosten waar ze zelf voor instaan...

Projectwerk is een begrip met verschillende interpretaties, waaronder ook het ultra-liberale idee van een uiterst flexibele arbeidsmarkt.¹¹ Het spreekt voor zich dat de Professionele Vereniging voor Creatieve Beroepen vzw dit niet nastreeft. De vereniging vindt het wel noodzakelijk dat er nagedacht wordt over een model voor de sociale bescherming van deze werkers dat ook rekening houdt met de eigenschappen van deze nieuwe en atypische arbeidsvormen en tegelijkertijd een tegengewicht vormt voor de negatieve gevolgen van deze uiterst flexibele arbeidsvorm. Tijdelijk werk hoeft niet altijd gelijk te staan met onzekerheid, want door de geschikte arbeidsomstandigheden te creëren kunnen we deze kwetsbaarheid bestrijden.

Als organisatie vechten we elke dag om de artistieke en culturele ondernemers meer zekerheid te bieden. We moeten een nieuw sociaal contract afsluiten dat via een aanpassing van het arbeidsrecht toelaat om de sociale rechten en de bescherming van deze tijdelijke werkers te herdefiniëren. Er bestaan meer dan genoeg redenen om de sociale zekerheid te laten evolueren naar een systeem dat meer op het individu is afgestemd en niet zozeer op het arbeidsstatuut. Het systeem moet zekerheid bieden tijdens de volledige beroeps carrière van de individuele werkers en zich aanpassen aan wijzigende arbeidsomstandigheden, waaronder ook de situaties van tijdelijke arbeid waar een groot aantal personen mee geconfronteerd worden.

Anne Dujardin en Héléna Rajabaly, met de hulp van Maxime Dechesne,
oktober 2012

¹¹ Cf., Estelle Krzeslo, "Prestige et misère de l'intermittence. Artistes et prolétaires dans le nouveau discours managérialé", in Collectief (onder leiding van het studie bureau van SMartBe), *De kunstenaar, een ondernemer?*, Brussel, SMartBe-LannooCampus, 2011, pp. 229-240. Beschikbaar op: <http://www.smartbe.be/nl/ouvrages>